

Огляд трупа тварини на місці його виявлення: проблемні аспекти та шляхи їх вирішення

Іван Яценко

доктор ветеринарних наук, професор, академік ГО «Національна Академія наук вищої освіти України», ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Мін'юсту України, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8903-2129>, e-mail: yacenko-1971@ukr.net

Розглянуто проблемні аспекти та запропоновано шляхи вирішення питань щодо огляду трупа тварини на місці його виявлення, зокрема, з'ясовано підстави, суб'єкти, об'єкти, завдання фахівця ветеринарної медицини та деякі процесуальні аспекти огляду місця виявлення трупа тварини. Запропоновано доповнити Кримінальний процесуальний кодекс України статтею 238-1 «Огляд трупа тварини».

Ключові слова: місце події; місце виявлення; труп тварини; огляд; фахівець ветеринарної медицини.

Examination of Animal Carcasses at the Scene: Challenges and Solutions

Ivan Yatsenko

This paper examines the challenges and proposes solutions related to the examination of animal carcasses at the scene, particularly focusing on the grounds, subjects, objects, and tasks of a forensic veterinary examiner, as well as certain procedures of examining the scene where an animal carcass is found. The paper suggests supplementing the Ukrainian Criminal Procedure Code with Article 238-1 «Examination of an Animal Carcass».

Keywords: animal forensics; veterinary pathology; crime scene investigation; legal framework; evidence collection; cause of death; animal carcass; forensic veterinary examiner; procedures.

Згідно зі ст. 237 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК): слідчий або прокурор з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин учинення кримінального правопорушення проводять огляд місцевості, приміщення, речей і документів (ч. 1); із метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий чи прокурор для участі в огляді може запросити фахівців (ч. 3) [1]. Отже, під час розслідування правопорушень, скоєних проти життя і здоров'я тварин для огляду місця події та трупа тварини, виявленого на місці події, суб'єкт проведення досудового розслідування має залучити фахівця ветмедицини.

Юридичною підставою для проведення огляду місця виявлення трупа тварини має бути кримінально-процесуальне законодав-

ство, положення якого у цьому аспекті нині не розроблені, а фактичною підставою є дані, що можуть містити ознаки правопорушення проти життя тварин і необхідність їх дослідження на місці події, що призвела до смерті тварини, або на місці виявлення трупа тварини.

Основними принципами проведення огляду місця події, що призвела до смерті тварини, а також місця виявлення трупа тварини є такі: єдине керівництво, своєчасність (невідкладність), невідкладність, методичність (планованість, певна послідовність), проведення та повнота за обсягом, об'єктивність, ретельність, повнота й обґрунтованість застосування технічних засобів, дотримання криміналістичних правил поводження з речовими доказами, урахування конкретних обставин правопорушення [2].

Суб'єктами огляду трупа тварини на місці події, що призвела до смерті тварини, є уповноважена особа, яка проводить досудове розслідування (слідчий, дізнавач, прокурор).

Правоохоронні органи мають залучити фахівця ветмедицини до огляду місця події під час розслідування правопорушень щодо жорстокого поводження з тваринами; незаконного полювання; незаконного зайняття рибним, звіриним добувним промислом; порушення ветеринарних правил; порушення вимог щодо охорони диких тварин; порушення порядку обігу об'єктів тваринного світу; порушення правил утримання диких тварин, порушення правил щодо карантину тварин та інших ветеринарно-санітарних вимог; порушення правил тримання собак і котів тощо. Фахівець ветмедицини повинен мати знання із судової ветеринарної медицини.

Зазначимо, що для участі фахівця ветмедицини в огляді трупа тварини на місці події, що призвела до смерті тварини, він має бути оснащений спеціальною валізою з необхідними приладами й медикаментами, перелік яких у судово-ветеринарній практиці ми свого часу запропонували [3, с. 489].

Об'єктами, які можуть бути вилучені на місці події, що призвела до смерті тварини, є такі: труп однієї тварини, трупи кількох тварин, рештки трупа (-ів), деякі об'єкти тваринного походження (кров, волосся, пір'я, кістки, блювотні маси, кал тощо), можливі предмети і знаряддя ушкодження тощо.

Спеціальні ветеринарні знання під час розслідування правопорушень проти тварин застосовують у вигляді консультацій або письмових пояснень, які надає фахівець ветмедицини.

Суб'єктами проведення огляду місця події, що призвела до смерті тварини, і місця виявлення трупа є слідчий, дізнавач, прокурор, а також залучений до цієї слідчої дії фахівець ветмедицини та фахівці інших профілів.

Завданнями фахівця ветмедицини під час огляду місця виявлення трупа тварини є такі:

- установлення факту тварини за зовнішніми ознаками;
- допомога особі, яка проводить розслідування, у послідовному, правильному й науково обґрунтованому проведенні огляду трупа тварини, а також фіксації результатів цього огляду у протоколі огляду місця події правопорушення;
- проведення зовнішнього огляду трупа;
- установлення характеру, особливостей ушкодження, які могли призвести до смерті тварини;
- надання уповноваженій особі, яка проводить розслідування, консультативної допомоги під час виявлення, опису, вилучення, пакування об'єктів тваринного походження тощо;
- надання пояснень щодо виконаних ним дій протягом процедури огляду місця виявлення трупа тварини;
- консультативна допомога особі, яка проводить розслідування, щодо формулювання питань, які необхідно поставити на вирішення судовому експертові в постанові про призначення судово-ветеринарної експертизи, а також щодо подальшого дослідження трупа та збирання і фіксації інших речових доказів тваринного походження.

За результатами огляду судово-ветеринарний експерт під час проведення експертного дослідження може:

- визначити давність настання смерті тварини;
- з'ясувати, чи відповідає місце виявлення трупа місцю настання смерті тварини за морфологічними ознаками, виявленими на трупі тварини;
- висловити попередню думку про характер виявлених травм і вид знарядь, якими тварині могли заподіяти травми (тверді, гострі тощо), а також щодо інших питань ветеринарного характеру, що виникають в уповноваженої особи, яка проводить досудове розслідування.

Алгоритм проведення огляду трупа тварини на місці його виявлення полягає в такому:

- забезпечення суб'єктом досудового розслідування прибуття фахівця ветмедицини, безперешкодний доступ до об'єкта дослідження, а також створення належних умов для проведення огляду трупа тварини;
- огляд трупа тварини та фіксація результатів огляду в протоколі огляду.

Після огляду й оформлення відповідного протоколу ексгумації трупа тварини, його спрямовують у секційну залу спеціалізованої експертної установи, для проведення судово-ветеринарного дослідження;

Спираючись на власний досвід проведення судово-ветеринарної експертизи, можемо констатувати, що місцями виявлення трупів тварин можуть бути такі: смітєві контейнери, звалища, узбіччя доріг, парки, прибудинкові території, під'їзди житлових будинків або поблизу них, огорожені подвір'я, у квартирах і приватних будинках. Трупи тварин у навколишньому середовищі можуть знаходитись вільно, не поміщені в будь-які пакування, поміщені у смітєві контейнери, у поліетиленові пакети, паперові ящики, будівельні мішки, побутові речі (відра, каструлі, пічки, холодильники, морозильники).

Украй важливо зазначити, що огляд місця виявлення трупа тварини містить дві поєднані стадії: статичну й динамічну. Статична стадія є першим аспектом огляду, під час якого вивчають, описують і фіксують місце події, що призвела до смерті тварини, взаємне розташування предметів, об'єктів, зокрема трупа тварини, без порушення їх первинного стану, недоторканно. У цю стадію здійснюють опис: місця розташування, пози й розташування одного або кількох трупів тварин, предметів і слідів, що знаходяться на трупі, у трупі й поруч з ним, проте не торкаються будь-якого об'єкта. Усі виявлені об'єкти оглядають, фотографують, описують, креслять схеми.

Динамічна стадія огляду трупа тварини полягає у зміні його початкового положення

і стану, місця розташування, у зв'язку з чим об'єкти, зокрема труп тварини, перевертають, описують загальні його дані, досліджують трупні явища з орієнтовним установленням давності настання смерті, оглядають і діагностують зовнішні ушкодження, оглядають предмети та сліди, що знаходяться під трупом, предмети переміщують, знаряддя травми беруть у руки для ретельного огляду, проте максимально обережно. Динамічна стадія завершується підписанням протоколу огляду місця події, що призвела до смерті тварини, усіма учасниками цієї процесуальної дії.

Варто також наголосити, що для надання ефективної допомоги особі, яка проводить огляд місця події, що призвела до смерті тварини, щодо смерті тварини рекомендуємо залученому до цієї слідчої дії фахівцю ветмедицини застосовувати розроблений авторський алгоритм, який містить:

- 1) з'ясування загальних даних про місце події, що призвела до смерті тварини, виявлення трупа тварини;
- 2) огляд знарядь травми (за наявності таких);
- 3) огляд трупа тварини;
- 4) огляд слідів, схожих на кров та інші виділення (за їх наявності);
- 5) пошук знарядь травми, слідів тваринного походження (за їх відсутності);
- 6) вилучення, пакування і маркування об'єктів;
- 7) огляд обстановки і предметів домашнього ужитку;
- 8) підписання протоколу огляду місця події учасниками огляду [3, с. 491].

Огляд місцевості або приміщення на місці події описує особа, яка проводить досудове розслідування, а труп тварини допомагає описувати залучений фахівець ветмедицини. Для виявлення максимально повної інформації під час огляду трупа тварини доцільно проводити у запропонованій автором цього дослідження послідовності:

- 1) опис місця виявлення трупа тварини (у приміщенні або на відкритій місцевості);

- 2) з'ясування розпізнавальних ознаки трупа (вид, стать, вік, порода, ідентифікаційний номер);
- 3) оцінювання тілобудови, пози та членорозташування трупа;
- 4) установлення трупних явищ (трупного охолодження, залякнення, трупних плям, висихання, аутолізу, гнильних змін);
- 5) описання стану шкіри та її похідних, зубів, язика, видимих слизових оболонок, носа, очей, зовнішнього вуха (правого і лівого), шиї, грудної клітки, черева, задньопрохідного отвору, зовнішніх статевих органів, молочних залоз, кінцівок, хребта;
- 6) з'ясування топографії і характеру ушкоджень, наявності слідів, схожих на кров і нашарувань на трупі тварини;
- 7) опис предметів, розташованих на, поряд і під трупом тварини;
- 8) опис ложа трупа [3, с. 492].

Зауважимо, що дослідивши й описавши трупні явища, фахівець ветмедицини починає огляд окремих ділянок тіла трупа тварини для виявлення ушкоджень, патологічних і фізіологічних змін, посттравматичних змін (рубців, травматичного облісіння, ділянок депігментації, слідів крові, особливостей зіниць, стану анального отвору, вульви тощо).

У разі наявності на трупі комах (личинок мух, жуків) фахівець ветмедицини зазначає ділянки найбільшого їх скупчення, а також ділянки розташування яйцекладок, личинок, пупаріїв і їхніх хітинових оболонок. Для встановлення давності настання смерті під час огляду живих комах, лялечки й личинки вилучають, поміщають у пробірки, склянки і направляють на судово-біологічне дослідження.

Проводити дослідження окремих ділянок трупа тварини доцільно в такій послідовності: розпізнавальні дані трупа; особливості тілобудови; час початку й закінчення огляду трупних явищ; ступінь прояву трупних явищ (ранніх і пізніх); стан волосяного покриву, шкіри та її похідних; стан очної щілини й очних яблук; стан вушних раковин

і зовнішніх слухових проходів; стан ніздрів і крил носа; стан губів, ротової щілини; виявлення неприродної рухливості кісток черепа і нижньої щелепи; стан шиї; стан грудної клітки, черева і тазової порожнини; стан зовнішніх статевих органів, анального отвору, молочної залози (у самки); стан грудних і тазових кінцівок [3, с. 493].

Основними завданнями дослідження тілесних ушкоджень, виявлених на трупі тварини є встановлення характеру, локалізації, кількості ушкоджень, попереднє з'ясування від дії якого знаряддя травмування можуть походити спричинені ушкодження за особливостями характеру травм (твердих або гострих предметів, вогнепальних або осколкових ушкоджень). Фахівець ветмедицини проводить огляд трупа візуально, а також доцільно застосовувати збільшувальні прилади, зокрема лупу.

Водночас конкретизуємо, що опис тілесних ушкоджень трупа тварини передбачає зазначення їх локалізації, морфологічного характеру (синець, садно, рана, переломи кісток тощо) форми (округла, овальна, подібна до певних фігур тощо), розмірів, особливостей країв (осаднені або ні), кінців, поверхні або дна, стану оточуючих тканин, зокрема шкіри.

Для визначення локалізації тілесних ушкоджень, виявлених на трупі тварини, фахівець ветмедицини повинен використовувати систему скелетотопічних координат із зазначенням анатомічної ділянки тіла й відстані в сантиметрах від ушкодження до виступаючих частин тіла. Для правильного та зрозумілого описування форми тілесних ушкоджень, виявлених у трупі тварини на місці події, необхідно порівнювати її з формою геометричних фігур (щілиноподібна, овальна, округла, трикутна, зірчаста, форми кута або формою літер (*П*-, *Г*-, *S*-подібна тощо)). Розміри ушкоджень визначають за двома взаємоперпендикулярними лініями, вимірюючи найбільшу довжину, орієнтуючи його за цифрами циферблата годинника і поперечником, а у *Г*-подібних і зірчастих ушкодженнях довжину променів визначають від центра.

Практика ветеринарної медицини та юриспруденції переконливо свідчить, що після закінчення зовнішнього огляду трупа тварини фахівець ветмедицини проводить дослідження *ложа трупа* (стан ґрунту, наявність відбитка тіла трупа, забруднень і будь-яких предметів; стан покриття, на якому лежить труп, наявність або відсутність рослин, за наявності зазначає їхній колір (бліді, жовтуваті через втрату хлорофілу), відсутність або наявність снігу, кірки льоду, їхній колір, слідів крові та глибини її проникнення у сніг або ґрунт). Окрім того, доцільно ретельно оглянути ділянку території навколо ложа трупа тварини для виявлення слідів його волочіння.

Відмінною особливістю події правопорушення на воді й огляду трупа тварини, який дістали з води, є незначна кількість слідів на трупі, які були б надалі індикаторами для встановлення обставин події, у зв'язку з переміщенням трупа тварини у воді, перенесення його течією з однієї ділянки до іншої, руйнування водою та мешканцями водної фауни (тваринними гідробіонтами, водними комахами, п'явками тощо), водним транспортом, впливом метеорологічних чинників, необережними діями сторонніх осіб, а також діями осіб, які навмисно знищують сліди правопорушення тощо [4, с. 35—41].

Під час огляду місця події, що призвела до смерті тварини, а також трупа тварини обов'язково дією, у якій можна задіяти фахівця ветмедицини, є збирання окремих об'єктів тваринного походження, які можуть бути пов'язані із подією правопорушення: слідів крові, блювотних мас, слини, шерсті, волосся, мозкової речовини тощо та направлення їх для лабораторних досліджень. Із цією метою доцільно застосовувати (окрім звичайних освітлювальних і збільшувальних приладів: бінокулярного мікроскопа, лупи тощо) сучасні технічні засоби — такі, як монохромні, лазерні й ультрафіолетові освітлювачі, які дають змогу легко виявити непомітні неозброєним оком сліди.

На підставі результатів огляду трупа тварини на місці події, що призвела до смерті тварини, фахівець ветмедицини, якому доручено проведення судової експертизи, дає відповіді на питання, що стосуються предмета й об'єктів дослідження, зокрема: «Тварину якого виду, статі, породи виявлена?», «Яким є характер тілесних ушкоджень і їхня локалізація та кількість ушкоджень на трупі (за даними візуального огляду)?»; «Якою є давність настання смерті тварини за зовнішніми трупними явищами?», «Чи змінювалось положення трупа тварини після настання смерті тварини?».

На нашу думку, огляд трупа тварини має бути регламентований окремою статтею КПК. У зв'язку із зазначеним вище пропонуємо доповнити КПК України новою статтею 238-1 «Огляд трупа тварини» такого змісту:

«238-1. Огляд трупа тварини

1. Огляд трупа тварини проводять слідчий, дізнавач, прокурор за обов'язкової участі фахівця ветмедицини.

2. Огляд трупа тварини можна здійснювати одночасно з оглядом місця події, що призвела до смерті тварини, житла або іншого володіння особи з дотриманням правил цього Кодексу про огляд житла або іншого володіння особи.

3. Після огляду трупа тварини на місці події, що призвела до смерті тварини, його обов'язково направляють до спеціалізованої експертної установи або іншого спеціалізованого закладу для проведення судово-ветеринарної експертизи з метою з'ясувати причину смерті.

4. Труп тварини можна видати лише за письмовим дозволом уповноваженої особи, яка проводить досудове розслідування, і лише після проведення судово-ветеринарної експертизи».

Отже, дотримання процесуальних вимог під час здійснення огляду місця події щодо трупа тварини як найінформативнішого джерела отримання інформації про обставини вчиненого правопорушення, є запорукою встановлення фактичних даних для подальшого ефективного його розслідування.

Перелік джерел посилання

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.02.2023).
2. Шевчук В. М. Криміналістика: традиції, новації, перспективи : добірка наук. пр. Харків, 2020. 1280 с.
3. Яценко І. В. Проблеми використання спеціальних ветеринарних знань під час огляду трупа тварини на місці події та шляхи їх вирішення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 485—505. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-1/114 (дата звернення: 01.02.2023).
4. Сердюков Я. К., Яценко І. В., Богатко Н. М. Судово-ветеринарна експертиза у випадках асфіксії : метод. вказів. Київ, 2016. 42 с.